

KADİM BİR PROBLEM OLAN “YASANIN GENELLİĞİ” İLKESİNE DAİR PLATON VE ARİSTOTELES’İN GÖRÜŞLERİ

*The Opinions of Plato and Aristotle on the Principle of
“Generality of Law” as an Ancient Problem*

Dr. Öğr. Üyesi Onur ALTUNSU*

ÖZET

Yasanın genelliği muhakeme sürecindeki pek çok sorunun kaynağıdır. Yasadaki genel kavram, olayı tüm detaylarıyla açıklayamaz. Bu nedenle yasa doğası gereği daima eksiktir. Platon ve Aristoteles, yasanın bu eksikliğini gidermek için farklı öğretiler geliştirir. Platon zor davalar için önce devlet adamını yetkili kılar. Ne var ki daha sonra hukukun üstünlüğünü kabul eder ve bu sorumluluğu yasa koyucu ve yasa bekçilerine devreder. Aristoteles ise beklenmedik olaylar için yargı mercii olan hakeme müracaat etmeyi tavsiye eder. Hakem, yargıcın aksine, taraflar arasında uzlaşma sağlamayı hedefler. Yasaları esnek biçimde yorumlar ve hakkaniyete en uygun kararı verir. Her iki düşünür de bu girişimleriyle yasanın genelliğinden kaynaklanan sorunların bilincinde olduğunu kanıtlar.

* Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi ABD., E-mail: onuraltunsu@kku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5678-2572

Makale Geliş Tarihi: 28.02.2025

Makale Kabul Tarihi: 01.07.2025

⇒ **Atıf Şekli:** Onur Altınsu “Kadim Bir Problem Olan “Yasanın Genelliği” İlkesine Dair Platon ve Aristoteles’in Görüşleri”, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 20/2 (2025):1279-1306

⇒ Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Genellik, Hakkaniyet, Platon, Aristoteles, Yargıç

ABSTRACT

The generality of the law is the source of many problems in the reasoning process. General statement in the law cannot cover the event in all its details. Therefore, the law is always incomplete by nature. Plato and Aristotle put forward different doctrines to remedy this deficiency of the law. Plato firstly empowers the statesman for hard cases. Later, however, he recognizes the rule of law and delegates this responsibility to the legislator and the guardians of the law. Aristotle, on the other hand, recommends appealing to the arbitrator, which is a judicial authority, for unexpected events. The arbitrator, unlike the judge, aims to reach a compromise between the parties. He interprets the law flexibly and makes the most equitable decision. By these attempts, both thinkers demonstrate that they are aware of the problems arising from the generality of the law.

Key Words: Generality, Equity, Plato, Aristotle, Judge

EXTENDED ABSTRACT

The persons, times and places of events are always different. They cannot be repeated. It is also not known in advance how or under what conditions they will occur. Since the legislator is not an oracle, he cannot enact law for every event. The problem is not only that the legislator is ignorant, but also that the law is general in nature. Each law contains general and abstract regulations for a particular class of events. This time, the debate arises as to whether an actual event is covered by the law or not. Violation of the residence immunity could be considered as a good example. According to the legal regulation, it is forbidden to enter the home of a person without his/her consent. The question is this: Does the concept of residence in the law include a caravan or tent used for short periods of time on vacation? These and other questions are raised more frequently in recent times under the influence of H. L. A. Hart, one of the most respected thinkers of the 20th century. However, Plato and Aristotle in Ancient Greece do not ignore the problems arising from the generality of law. This study aims to analyze the tension between general concepts in the law and events from the perspective of these thinkers.

According to Plato, the statesman, who considers the common interest of society in every decision, has absolute knowledge about good governance and justice. He can adjudicate every dispute between the

parties in accordance with justice and circumstances of the time. But the existence of such a ruler is impossible. He cannot be physically present in more than one place at the same time and witness all events. Moreover, there cannot be a ruler who takes into account the common interest in every decision. Every ruler's selfish feelings gradually become dominant. Therefore, Plato begins to consider the most favorable laws for the administration of the state.

This new model of governance was designed for Magnesia, a colony to be established in Crete. In Magnesia, there is no statesman who is superior to the laws. Everyone, including the rulers, must obey the laws of this colony. Since laws are general and do not cover all events, they are incomplete. Guardians of the law and legislators are obliged to set right such laws. They may conclude that there is no longer any need to make changes, after following the implementation of the law for a long time. On the one hand, Plato acknowledges the generality and incompleteness of the law, but on the other hand, he affirms that the law can be rigid. He thinks that after a long time, the events will repeat themselves and there is no need for a change in the law.

Aristotle, on the other hand, emphasizes that the legislator enacts the law in accordance with the principle of generality, he ignores some exceptional cases. In such cases, the strict implementation of the law leads to injustice. Because the law is interpreted in a way that is contrary to the intention of the legislator who enacted it. For example, it is forbidden to speed more than 70 kilometers per hour in the city. If a doctor exceeds the speed limit to perform surgery, he does not violate the law. This is an exceptional case and the doctor's action is equitable. In the presence of such exceptional cases, Aristotle says that the parties should appeal to the arbitrator, not to the court. Judges are not entitled to interpret the law flexibly. They are not interested in why the doctor violated the law and only convict him.

Equity is interpreting the law within the limits of justice. It is to establish a fair relationship between the general statement in the law and the exceptional event. Therefore, the arbitrator must discover the intention of the legislator, not the literal meaning of the law. Aristotle gives no further details on this matter. The arbitrator should think like a legislator and prevent injustice. This study also challenges misunderstandings about equity. It emphasizes that equity is not a principle of natural law. Consequently, both Plato and Aristotle agree that many problems in jurisdiction are related to the generality of the law but their legal doctrines on this issue are different.

GİRİŞ

Gündelik yaşamın hemen her safhasına nüfuz eden hukuk, bir hayalet misali, varlığını pek hissettirmez. İnsanlar, çoğu zaman hukuktan bihaber, kendilerine dikte edilen davranışların nedenlerini düşünme zahmetine katlanmadan rutin yaşamlarını sürdürürler. Onlar için, söz gelimi, mesai saatlerinin yasal dayanağına ilişkin bir araştırmaya girişmek, hiç de elzem değildir. Mühim olan, zamanında iş yerine gitmek ve orayı terk etmektir. Çoğunlukla hukuk kurallarını bilmemenin huzuru içerisindeydirler. Ta ki kendilerini ilgilendiren bir hak talebi veya ihlali gündeme gelene kadar.

İhtilafın mahkemeye taşınmasıyla resmiyet kazanan hak mücadelesi, tarafları kaderlerini tayin edecek yasal düzenlemeleri araştırmaya sevk eder. Genellikle meslekten hukukçuların aracılık ettiği bu süreçte tarafların hukuka ilişkin farkındalığı artar. Hukukun hayaletimsi varlığı, onlar için artık görünür hale gelir. Yargılama, düzeni sağlama iddiasında olan hukukun kendini hatırlattığı ve hatta çoğu zaman dayattığı bir aşamadır.

Hukuk kurallarının içeriğine vakıf olmak, yine de mahkemenin gelecekteki kararını kesin olarak bilmeyi garanti etmez. Çoğu zaman bunun nedeni, sanıldığı gibi yargıcın keyfi davranması veya entelektüel birikiminin yetersiz olmasından ötürü şaşırtıcı kararlar vermesi değil; olayı yasaya arz ederken karşılaştığı çetrefilli durumlardır. Yargıcı dahi ikilemde bırakan bu tür davaların akıbeti, tarafları bilinmezliğe sürükler; çünkü olayın yasadaki genel terimle ilişkisi tam bir muammadır.

Hâlihazırda okuduğunuz makalenin konusu, yasanın genelliğinden kaynaklanan hukuki sorunların kadim bir geçmişe sahip olduğunu Platon ve Aristoteles'e ait metinlere müracaat ederek ortaya koymaktır. Kuşkusuz daha eski hukuk metinleri ve onların uygulandığı bazı vakalar yahut ilkel toplumlara özgü pratikler, konuyu açıklayan bir örnek olarak incelenebilir. Ne var ki bu, tarihe kaydolmuş münferit olaylar üzerinden genelgeçer çıkarımlar üretme kolaylığına kaçmak demektir. Onun yerine, yargılamayı sistematik öğretilerinin bir parçası şeklinde sunma başarısı gösteren mezkûr düşünürlere odaklanmak, kanaatimizce daha yerinde bir tercihtir.

Evvela yasanın genel ifadelerle tasarlanmasına dair zorunluluğu vurgulayacağız. Akabinde sırasıyla Platon ve Aristoteles perspektifinden, yasama ve yargı organlarının bu zorunluluktan kaynaklanan hukuki sorunlar karşısında üstlenmeleri gereken rolü açıklayacağız. Böylece ele aldığımız konunun zamana yenilmeksizin tüm toplumlar için aşılamayacak bir gerçeklik olduğunu gösterme fırsatı yakalayacağız.

I. YASA ve OLAY KAVŞAĞINDA GENELLİK İLKESİ

A. Yasanın Yazgısı

Belirlenmemiş şey hakkındaki kural da gerçekte belirsizdir¹.

Hukuk, beşeri davranışları kontrol etme maksadıyla beliren rasyonel bir mekanizmadır. Kontrol aracı olma iddiasını toplumdaki her kişi veya olay için farklı kurallar koyarak yerine getiremez. İmkânsız deneyimleyerek var olamaz. Her daim genel olana hitap etmelidir².

Elbette bazen yasa, bazı olayları ve grupları konu edinebilir. Hatta mekân veya zaman bakımından da sınırlanmış olabilir. Ne var ki bu, yasanın genelliğini ortadan kaldırmaz. Söz gelimi, belli bir orman arazisinde nesli tükenmekte olan yaban hayvanlarını avlamaya getirilen yasak, her ne kadar mekân ve davranış biçimi bakımından özel görünse de herkesi (kişi) her daim (zaman) ilgilendirdiğinden yasa genelliğini muhafaza eder. Böylece kişi ve olay dışında zaman ve mekânın da genellik ilkesinin kapsamına dâhil olduğu söylenebilir³. Bu ilke, zorunlu bir özellik olmanın yanı sıra, analitik pozitivizmin İngiliz temsilcisi John Austin’e göre, aynı zamanda yasanın geçerlilik koşuludur:

“Parlamento mısır ihracatını belli bir dönem için veya süresiz yasakladığı takdirde bu bir yasa koymak anlamına gelir; bir davranış türü emirle belirlenmekte ve bu türden hareketler genel olarak yasaklanmaktadır. Ancak parlamentonun yaklaşan bir kıtlığa karşı önlem olarak o sırada limanda yüklenmekte olan mısırların ihracatını durdur-

¹ Aristoteles, Nikomakhos’a Etik, Çev. Zeki Özcan (Ankara: Sentez Yayınları, 2014), 1137b, 269.

² H. L. A. Hart, The Concept of Law, 2nd Edition, (Oxford: Clarendon Press, 1994), 126.

³ Timothy Endicott, “The Generality of Law”, in Reading the HLA Hart’s The Concept of Law, Ed. Luis Duarte d’Almeida, James Edwards, Andrea Dolcetti, (Oxford and Portland: Hart Publishing, 2013), 35-37.

mak üzere çıkardığı emir, egemen yasama organı tarafından çıkarılmış olmasına rağmen bir yasa olmayacaktır”⁴.

Yasanın bu kaçınılmaz genellik vasfı karşısında, tüm spesifik unsurları ve detaylarıyla asla yeniden tekrarlanamayacak bir olay yer almaktadır. Yasanın genelliği ile olayın tekilliği arasındaki gerilim, Hart’ın deyimiyle⁵, “bu dünyanın bize ait olmamasından” kaynaklanır. Çünkü biz, içinde yer aldığımız dünyada yaşanacaklardan haberdar değilizdir. Gelecekte ne tür olaylarla karşılaşacağını bilmeyen yasa koyucu, işin doğası gereği, genel davranış standartlarına sahip yasayı olay gerçekleşmeden evvel yürürlüğe koymak durumundadır. Yasanın yazgısı, kendisine arz edilecek olaydan önce var olmaktır. Tam da bu nedenle yasa, olayı kusursuzca tarif edemez:

“(...)Yasa metni sosyal hayatı çerçeveye alamaz, oysa talip olduğu şey tam da budur. Kesinlik iddiası çerçevelemeyi gerektirir, kesin olan çerçevelenebilen ve çerçevenin içine yerleştirilebilendir. Hâlbuki sosyal hayat çerçevelenemez”⁶.

B. Anlam Arayışı: Olayın Yasaya Arzı

Mahkemeye intikal eden çetrefilli bir olayın yasadaki soyut ifadeye tekabül ettiği veya etmediği iddiası, yasanın anlam bakımından genişlemesine yahut daralmasına yol açar. Olay, beklenmeyendir ve tüm gizemiyle yasanın anlamını belirleyendir. Öyleyse daha en baştan açık ve anlaşılır kabul edilen yasaların yorumlanmasına gerek olmadığı savı, bir safsatadır⁷. Zira beklenmedik olay karşısında “açık” yasa, anlam yönünden her daim belirsiz olma potansiyeli taşır. Münferiden ne kadar açık görünse de kendi tekilliğinde gerçekleşen olay karşısında tartışmalı hale gelebilir⁸.

⁴ John Austin, Hukukun Belirlenmiş Alanı, Çev. Ülker Yükselbaba, Saim Üye, Umut Koloş, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 2015), 41.

⁵ Hart, The Concept of Law, 128.

⁶ Gökhan Yavuz Demir, “Edebi Bir Tür Olarak Hukuk”, İçinde Anlamak İçin Yaşamak, (İstanbul: Nora Kitap, 2017), 133.

⁷ Frederick J. De Sloovere, “Contextual Interpretation of Statutes”, Fordham Law Review, 5/2 (1936): 219.

⁸ Ertuğrul Uzun, Hukuk Metodolojisinin Sorunları, (İstanbul: Nora Kitap, 2016), 24-25; Onur Altunsu, Analitik Pozitivizm Açısından Yargıcın Hukuk Yaratması, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2023), 34; Yorumlama faaliyetinin seyrini değiştirmede olayların rolüne dair ayrıca bkz. Josef Kohler, “Judicial Interpretation of Enacted

Açık alanda otlayan sürüye ait sığırlardan birinin çalınması, TCK 142/2-g⁹ bendi gereği -”büyük veya küçükbaş hayvan hakkında”- nitelikli hırsızlık suçunu oluşturur. Herkes sığırın büyükbaş hayvan kategorisinde yer aldığı hususunda hemfikirdir. Olay karşısında yasa gayet açık görünmektedir. Peki, ya hırsızlığa konu olan hayvan sahipli bir eşekse mezkûr yasanın halen açık olma özelliğini muhafaza ettiği savunulabilir mi? Yargıtay 6. Ceza Dairesi, 2021 yılında verdiği kararın¹⁰ gerekçesinde bu sorunun haklılığını kanıtlayan bir muhakeme yürütür. Bahsi geçen olayın hırsızlığın hangi fıkrası/bendi kapsamına girdiğini saptayabilmek için, kavramsal bazı analizler yapar. Evvela eşeğin hırsızlık suçunun maddi konusu olan “taşınır mal” (TCK Madde 141) kategorisinde olduğunu saptar. Böylece “taşınır mal” teriminin olay özelindeki sınırlarını yeniden çizer. Akabinde söz konusu hayvanın nitelikli hırsızlık suçundaki “büyük veya küçükbaş hayvan” (TCK 142/2-g) tabirine karşılık gelip gelmediğini tartışır.

Mahkeme, “oy çokluğuyla” verdiği kararında, kavramsal sınırları genişletme pahasına, “büyük veya küçükbaş hayvan” terimine eşeği de dâhil ederek gerçekleştirilen eylemin nitelikli hırsızlık olduğu sonucuna varır. Çoğunluk lehine oy kullanan yargıçların hukuki dayanağı, o esnada yürürlükte olmayan Hayvan Hırsızlığının Men'i Hakkında Kanundur¹¹. Karara muhalefet eden yargıç ise bu kanunun yürürlük-

Law”, in Science of Legal Method, Translated By: Ernest Bruncken and Layton B. Register, Ed. A Committee of the Association of American Law Schools, (Boston: The Boston Book Company, 1917), 194.

⁹ Hırsızlık *Madde 141-* (1) Zilyedinin rızası olmadan başkasına ait taşınır bir malı, kendisine veya başkasına bir yarar sağlamak maksadıyla bulunduğu yerden alan kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.

Nitelikli hırsızlık *Madde 142-* (1) Hırsızlık suçunun;

e) Adet veya tahsis veya kullanımları gereği açıkta bırakılmış eşya hakkında işlenmesi hâlinde, üç yıldan yedi yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

(2) Suçun;

g) (...) büyük veya küçükbaş hayvan hakkında işlenmesi hâlinde, beş yıldan on yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

¹⁰ Yargıtay 6. Ceza Dairesi, 1.12.2021, E. 2021/3209, K. 2021/18592.

¹¹ R.G. 27.03.1950, Sayı: 7467.

(Madde 2 - Bu kanunun uygulanmasında büyükbaş sayılan hayvanlar: Deve, at (aygır, iğdiş, kısırak) katır, eşek, manda, sığır ve bunların yavrularıdır. Küçükbaş hayvanlar ise koyun ve keçidir.) Ayrımın bu kanuna göre yapılmasını uygun bulan yazarlar için bkz. Nur Centel, Hamide Zafer ve Özlem Çakmut, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, Cilt I, 3. Baskı, (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016), 322.

ten kalkmasıyla oluşan boşluğun 05.01.2005 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan bir yönetmelik¹² vasıtasıyla doldurulduğu kanaatindedir. Yönetmeliğe göre bir hayvanın büyük veya küçükbaş sayılması, “kasaplık olma”, yani etinin yenmesi şartına bağlıdır. İlâveten TDK¹³ de böyle bir alternatif yorumu destekleyen tanıma yer verir ve eşiğin bu kategoriye sokulamayacağı kanaatini uyandırır. Aksi görüşün kabulü halinde, yasa yorum yoluyla genişletilerek “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ilkesi ihlal edilecektir.

Netice itibariyle olay, yasanın mümkün anlamlara sahip bir metin olduğunu kanıtlar. Önemli olan, yargıcı tercih yapmaya mecbur bırakacak alternatif yorumların varlığıdır, bu yorumlardan hangisinin öncelikli veya doğru olduğu değil. Yargıç, yapacağı tercihle yasanın uygulama sahasını genişleterek (sahipli eşiği “büyükbaş hayvan” kategorisine dâhil ederek bu yolu benimsemiştir) veya daraltarak belirsizliği giderir. Her koşulda yasanın anlam çerçevesini kurucu bir edimle çizer.

Kimi zaman da yargıçlar, yasa ve olay arasında kolaylıkla ilişki kurmalarına rağmen, yasayı uygulamanın doğurduğu haksızlıklara kayıtsız kalamazlar. Bu kez sonuçları bakımından hesap edilemeyen bir olay, yasanın yetersizliğini açığa vurur. Yasa koyucu olayın akıbetini öngöremediği için, yasayı eksik veya kusurlu biçimde yürürlüğe koymuştur. Yargıca düşen, yorum sonrasında yasayı motamot uygulamak veya yasanın açığa çıkan kusurunu düzelterip hakkaniyete uygun hüküm tesis etmektir. Söz gelimi, “Kırmızı ışık ihlali yapan motorlu araç sürücülerine X tutarında para cezası uygulanır.” kuralının herhangi bir istisnaya yer vermeksizin kaleme alındığını varsayalım. Aynı şeritten gelen ambulansa yol vermek için kırmızı ışıktaki geçen sürücü Öner, bu kural gereği para cezasına çarptırılın. Öner’in itirazına mü-

¹² Kırmızı Et ve Et Ürünleri Üretim Tesislerinin Çalışma ve Denetleme Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik Tanımlar *Madde 4*:

d) Kasaplık Hayvan: Büyükbaş hayvanlar, küçükbaş hayvanlar ve diğer kasaplık hayvanları, e) Büyükbaş Hayvan: Sığırı, mandayı, atı, deveyi, deve kuşunu ve domuzu, f) Küçükbaş Hayvan: Koyunu, keçiyi ve tavşanı (...) ifade eder. Ayırımın bu düzenlemeye göre yapılmasını savunan yazarlar için bkz. Doğan Soyaslan, *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 11. Baskı, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2016), 389; Veli Özer Özbek, Koray Doğan ve Pınar Bacaksız, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 15. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2020), 629.

¹³ TDK’ye göre büyükbaş: “Eti, sütü ve derisinden yararlanılan sığır, manda vb. hayvanların genel adı” olarak tanımlanır. <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 12.11.2024)

teakiben konu mahkemeye intikal etsin. Yargıç, yasayı olduğu gibi uygulayıp cezayı onaylar veya yasa koyucunun arzu etmediği bir netice ortaya çıkacağı için cezayı iptal eder.

Yasanın genelliğinden kaynaklanan bu hukuki açmazlar, çağdaş hukuk felsefesinin önemli isimlerinden Hart’ın “açık dokulu (open texture¹⁴)” kavramıyla ilişkilendirilerek izah edilir. Oysa yasanın genel olmasına dair sorunların tarihsel kökeni Antik Yunan’a kadar uzanır¹⁵. Platon ve Aristoteles, yasa ve olay arasındaki gerilimin nasıl çözülmesi gerektiğine dair bir reçete sunmuşlardır. Bu reçetede bazen yasama bazen de yargı makamlarına yönelik tavsiyeler göze çarpmaktadır.

II. PLATON’UN YASAYI TAMAMLAMA GİRİŞİMİ: OLANAKSIZIN DENEYİMİ

A. Ne Kadar Çok Bilgelik, O Kadar Az Hukuk

‐Güzelliğin kendi varlığına inanan, hem onu hem de katıldığı şeyleri gören, güzeli güzel şeylerle, güzel şeyleri güzelle karıştırmayan adam (...)

‐ (...)

‐Bilgi adı bu bilen adamın düşüncesine yaraşır. Görünüşe bakan öteki adamın düşüncesiye, bir sanıdır’’¹⁶.

Platon, filozoflar dışında toplumun geri kalanının haz veren güzel seslerle, güzel renklerle vs. ilgilendiğini, fakat tüm bunların hakiki kaynağı mahiyetindeki güzellik ideasına yabancı olduğunu saptar. Duyular aracılığıyla deneyimlediğimiz her güzel şey, bu konuda gerçek bilgiyi sunan güzellik ideasının kusurlu bir taklidini yansıtır¹⁷. Meseleyi anlaşılır kılma adına daha somut bir örnek ile ilerleyelim. Farklı nesneler olmasına rağmen, tüm kenarları 10 cm ahşap ve 20 cm metal iki ayrı fotoğraf çerçevesi şeklen kare olarak adlandırılır. Çünkü ortak bir öze sahiptirler. Kare, “kenarları ve açıları birbirine eşit olan

¹⁴ Hart, sadece yasa değil, davranış biçimini muhataplarına ileten emsal kararın da açık dokulu olabileceğine dikkat çeker. Olayların hukuki boyutunu hem içtihatla hem de yasadaki genel terimlerle test etme zorunluluğu, sıradan vakalar hariç, belirsizliğe yol açar. Hart, *The Concept of Law*, 128.

¹⁵ Edward Harris, “Open Texture in Athenian Law”, *Dike*, 3 (2000): 28-29.

¹⁶ Platon, *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, 39. Basım, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 476d, 186.

¹⁷ Platon, *Devlet*, 476b, 185.

dörtgen¹⁸” diye tarif edildiği vakit, her ikisinin de özü gereği bu tarife uyduğu anlaşılır. Oysa hiçbir kare ideasının eksiksiz yansıması olmaz. Boyutları, malzemeleri vs. özdeş değildir¹⁹.

İnsanlar, ideayı aramak yerine, içinde yaşadığımız fiziksel âlemdaki tekil varlıkların bilgisiyle oyalanır. Adalet, iyi, doğru gibi ideaların, diğer ifadeyle ahlak veya politika alanına özgü hakikatin bilgisine erişmek de herkesin harcı değildir. Devletin aldığı bir kararın veya bir deneyimin adil olup olmadığı üzerine kafa yorarken, adalet ancak kısmen kavranabilir. Çünkü düşünce, tekil kararın sınırlı doğasına meydan okuyamaz. Onu aşıp, adalet kavramının kendisine odaklanacak olanlar, yalnızca filozoflardır. Onlar, belli karakteristik özellikleri taşıdığı (tamahkâr, cesur, bilgiye düşkün vs.) ve meşakkatli bir eğitim sürecini geride bıraktığından, iyi/adil/doğru bir yönetimin nasıl olması gerektiği konusunda kesin bilgiyi haizdir²⁰. Başta adalet olmak üzere yönetim için gerekli tüm erdemleri bütüncül biçimde benimserler. Bu nedenle yönetim, toplumda nadir bulunan filozoflara bırakılmalı yahut mevcut yöneticiler filozoflara dönüştürülmelidir²¹. Toplumdan ayrı, topluma rağmen, toplum lehine düşünme ve karar alma becerisine sahip filozof-krallara...

Böyle bir devlette geleneksel davranış biçimleri (yaşlıların yanında taşkınlık yapmamak veya anne babaya saygısızlık etmemek vs.) yöneticiler sayesinde hukuki korumaya gereksinim duymadan yaşamaya devam eder. Platon, bu kadarıyla yetinmez. İdeal devlette vergilendirme, sözleşme ilişkileri, mahkemeye başvuru, hakaret ve çatışmalar gibi toplumsal hayata ilişkin pek çok konuda hukukun, dürüst insanlar karşısında geri çekilmesi gerektiğini savunur²². Ortaya çıkan boşluğu dolduracak olan, yönetici sınıfının da içinden çıktığı koruyucuların eğitimidir. Asla ihmal edilmeyecek bu en mühim kural, eğitim, öyle erdemli yöneticiler yetiştirir ki hukuka olan ihtiyaç büyük ölçüde ortadan kalkar. Öyleyse yurttaşların hak ve yükümlülüklerini yöneti-

¹⁸ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi, 09.02.2025)

¹⁹ Platon, “Menon”, İçinde Diyaloglar, Çev. Teoman Aktürel, 12. Basım, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015), 75a, 154-156.

²⁰ Platon, Devlet, 485c, 195.

²¹ Platon, Devlet, 473d, 182.

²² Platon, Devlet, 425c-d, 122-123.

cilere karşı güvence altına alacak ayrı bir yasama kurumuna da ihtiyaç yoktur. Hiçbir erdemli yönetici, halka zulmetmez²³.

Yasanın genelliği sorununa değinmemesine rağmen, Platon’un *Devlet* adlı eserine müracaat etmemizin iki nedeni bulunmakta. İlki, geniş yer ayrılan filozof-kral tasvirinin, sonraki metinlere konu yöneticiler için zemin oluşturmastır. İkincisi, *Devlet-Devlet Adamı-Yasalar* adlı metinlerin ideal olandan gerçekliğe doğru izlediği seyri göstermektedir. Belki de bunun en çarpıcı kanıtı, *Devlet Adamı*’nın arafta kalan düşüncelere yer vermesidir. Platon bu eserinde, gördüğü rüyadan uyandığının işaretlerini verir ve hukuku toplumsal ilişkilerin merkezine yerleştirir. Yasanın genelliği üzerine konuşma vakti gelmiştir artık.

B. Yasanın Tamamlayıcısı: Devlet Adamı

Devlet adamı, yasalar aracılığıyla topluma seslenir. Toplumun her bir ferdi için değil, “herkes için toptan” yasalar ihdas eder. Kuşkusuz, yasanın genel konuşmasının bir bedeli vardır. “*Onlar aynı kendinden emin ama cahil bir adamın emirlerine benzerler, (...) yeni bir duruma katlanamayan (...) bir insan gibi hâlihazırdaki durumu kurtarmaya çalışırlar*”. Sürekli değişen insan ilişkilerini kapsamada yetersiz kalan yasalar, amiyane tabirle hantaldır ve yeni durumlara adapte olamaz. Yaşamın dinamikliği karşısında, donuk metinlerdir. Platon’un neden bilgi bir kralı yasalara tercih ettiği, böylece açığa çıkmış olur²⁴.

Yasaların katı talepleriyle kıyaslandığında, devlet adamı oldukça esnek bir muhakeme gücüne sahiptir. Sınırını yasalar değil, hakikat belirler. Hukuk üstü bir konuma yerleştirildiği andan itibaren, yasaların yukarıdaki dezavantajlı durumundan kurtulur. Beklenmedik olayları, yasaların hoşgörüsüzlüğüne kurban etmek yerine, öngörüle-

²³ Julia Annas, *An Introduction to Plato's Republic*, (Oxford: Clarendon Press, 1981), 105-106; Platon’un odağında, aileden ve özel mülkiyetten mahrum bırakılan koruyucular olduğundan, bu sınıfa ait olanların eylemlerini hukuka göre düzenlemesi gerekmediği savunulabilir. Ne var ki böyle kısıtlamalara tabi tutulmayan ve toplumun büyük kesimini oluşturan üreticilerin, hukukun kılavuzluğu olmaksızın nasıl ekonomik ilişkiler kuracakları tartışmaya açıktır. Bkz. Richard F. Stalley, “Platoncu Hukuk Felsefesi”, Çev. O. Vahdet İşsevenler, İçinde *Antik Yunan’dan Skolastiklere Hukuk Felsefesi Tarihi*, Ed. Fred D. Miller, Carrie-Ann Biondi, (İzmir: İshık Yayınları, 2024), 113-114.

²⁴ Platon, *Devlet Adamı*, Çev. Furkan Akderin, 3. Baskı, (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 294c-295a, 88-89.

yen istisnalar olarak yorumlar ve bunlar hakkında herkes için adil kabul edilen kararlar verir. Böylece her ihtilafı, *teoride*, en makul şekilde çözebilen eşsiz bir uzmana dönüşür²⁵.

“Genel” ifadelerin yarattığı açmazı herkes için en adil şekilde aşmaya talip olan devlet adamı, toplumu yönettiği zaman zarfında, eleştirdiği yasalardan istifade etmeyi sürdürür. Bu, bir zorunluluktur. Evvela kendine bağlı tüm yetkilileri kontrol etmesi ve onların yeteneklerini en üst düzeyde kullanmalarına fırsat tanınmasında, yasaların rolü oldukça belirgindir²⁶. Bilhassa yargıçlar; kararlarını kin, öfke, korku gibi duygusal etkilere değil, ancak devlet adamının koyduğu yasaya dayandırabilirler. Kendilerince hukuk yaratıp devlet adamının tahtına ortak olamazlar²⁷.

Zorunluluğun bir başka hali, basit bir doğa yasasıyla kavranabilir: Hiç kimse eş zamanlı birden fazla yerde bulunamaz. Devlet adamı her olaya yetişemeyeceği, insanları her an davranışlarının sonuçları hakkında yönlendiremeyeceği için yasalara muhtaçtır. Yasa, duyurulduğu andan itibaren her yerdedir. O vakit, yasayı tamamlama faaliyetini teoride eksiksiz yerine getirse de devlet adamının *pratikte* tüm olaylara nüfuz etmesi olanaksızdır²⁸. Platon nezdinde yasanın akıbetini daha iyi anlama adına peşinen yanıt verdiğimiz soru üzerinde biraz daha durmak gerekli: Hakikat sırrına vakıf olan devlet adamı, hakikaten var mıdır? Şu pasaj, *Devlet Adamı*’nın neden bir geçiş eseri olarak okunması gerektiğini kanıtlar nitelikte²⁹:

“O halde gerçekten de kentlerde bir arı kovanından çıkar gibi doğuştan üstün ruh ve bedene sahip bir kral olmadığı için, en doğru devletin yolundan giderek kanunlar yazmak için bir araya gelmeliyiz.”

²⁵ Franco V. Trivigno, “Above the Law and Out for Justice”, in *Plato’s Statesman: A Philosophical Discussion*, Ed. Panos Dimas, Melissa Lane, (Oxford: Oxford University Press, 2021), 167; Ayrıca bkz. Ayşen Furtun, *Hukuk Felsefesi Dersleri*, (İstanbul: Beta Yayınevi, 2013), 6.

²⁶ Anders Dahl Sørensen, *Plato on Democracy and Political techné*, (Leiden: Brill, 2016), 64-65.

²⁷ Platon, *Devlet Adamı*, 305b, 105.

²⁸ Trivigno, “Above the Law”, 168.

²⁹ Platon, *Devlet Adamı*, 301e, 99.

C. İnsanların Değil, Yasaların Bilgeliği

Bilge kralın hayatta karşılığı olmadığı yönündeki düşüncesini Platon, mitolojik bir anlatıyla destekler. Kronos Çağı’nda ölümlülerin kendileri için erdemli bir yönetim sergilemekten ve mutluluğu sağlamaktan uzak olması hasebiyle, yönetim bilgisini haiz daimonlar başa getirilir. Herkes, kendinden daha üstün soylar tarafından yönetilmelidir, tıpkı hayvan sürülerinin başında insanların bulunması gibi. Ölümsüz bu Tanrısal varlıklar (daimonlar) sayesinde, zahmetsiz ve bolluk içerisinde bir yaşam olanaklı hale gelir³⁰.

Platon’un yönetici figürü de insanın eksik yanlarından arındırılarak bilgelik konumuna yükseltilmesini temsil eder. Her ne kadar üstün bir soy olmasa da edindiği yönetme bilgisi sayesinde imtiyazlıdır. İlk kez karşılaştığı olaylarda dahi toplum lehine karar almaya eğilimlidir. Kendisine atfedilen bu ekstrem özellikler, insanlarla Tanrısal varlıklar arasındaki hiyerarşinin³¹, burada farklı bir kılığa bürünerek devam ettiğini gösterir. Yine de insanın zaafı karşısında tasvir ettiği yöneticiyi fazla ütöpik bulmuş olmalı ki Platon, daha realist bir pencereden bakmayı dener.

Devlet yönetiminde ilke, bireysel tatmin duygusu yaratmak değildir. Bencil isteklerini yerine getirmek üzere iktidarı devralan yönetici, hem toplumun dağılmasına neden olur hem de kendi sonunu hazırlar. Çoğu zaman topluma hizmet etmekle aslında kendi yerini sağlamlaştırdığına dair bilgidен mahrumdur. Zor olan, ortak çıkarın toplumsal bütünlüğü sağlayan bir harç olduğunu idrak edebilmektir. Hatta ortak çıkarı ilke edinse dahi vereceği kararlardan sorumlu olmayacağı için, bu konfor pratikte onu yine kişisel hazlarının izinde ‘ilkesiz’

³⁰ Platon, *Yasalar*, Çev. Candan Şentuna, Saffet Babür, (Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2019), 713d-e, 144.

³¹ Bu ayrışmanın başka bir izine Platon’un *Şölen* diyalogunda rastlanır. Filozof, ne topluma aittir ne de Tanrısal bir varlıktır. Her daim eşikte durur. *Atopos* (sınıflandırılmayan), tam da onu anlatan bir tabirdir. Pierre Hadot, *Antik Felsefeye Övgü*, Çev. Kağan Kahveci, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2024), 40. Tanrı, bilmeyi arzu etmez, çünkü zaten bilgedir. Cahil insanlar ise bilgelikten yoksun olmalarına karşın, bunun farkında olmadan yaşarlar. Dolayısıyla bilginin peşine düşmezler. Filozoflar bu iki kutbun ortasında kalan ve bilgi arayışı hiç dinmeyen kimselerdir. Platon, *Şölen-Dostluk*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, 4. Baskı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006), 204a-b, 46-47.

bir yaşama sürükleyecektir. O bir Tanrı olmadığına göre, eninde sonunda yozlaşır³². Platon, yaşadıklarından gerekli dersi çıkarmış olacak ki³³ ölümlüler yerine *içimizde ölümsüz olanı, akı*, takip etmek kaydıyla sefaletten kurtulabileceğimizi salık verir. Aklın dışavurumu ise yasadan başka bir şey değildir³⁴.

Bilge yöneticinin gerçeklikte bir karşılığı olmadığından, iktidar boşluğu “ikinci en iyi” durumundaki yasalarla doldurulur. Yasaların yönetimine yaptığı vurgu, Platon’un önceki fikirlerinden bütünüyle vazgeçtiği yahut bir anda demokrasi havarisi kesildiği anlamına gelmez. Esasen durduğu zemin aynıdır³⁵: Daha evvel, özgür aklın kaynaklık ettiği bilgeliğin egemenliğine filozoflar aracılığıyla alan açarken, bu kez yönetimi insanlara terk etmenin taşıdığı risklerin farkındadır. Toplumsal parçalanma, ancak herkesin hukuka tabi olduğu bir düzen inşa etmekle önlenabilir. Bilgelik yolunda medet umulan bu kez filozoflar değil, yasalardır.

Şu alıntı, yönetimin en yüce ilkesi olarak neden halen bilginin geçerli olduğunu kanıtlar: *“Eğer bir gün tanrısal bir talihle yaradılıştan yetenekli bir insan doğar da bunları kavrayabilirse kendisini yönetecek hiçbir yasaya ihtiyaç duymayacaktır”* der Platon ve ekler: *“çünkü hiçbir yasa, hiçbir düzenleme bilgiden daha üstün değildir”*³⁶. Biliğin taşıyıcısı olan yasaları yeni kent için takdim etmeye koyulduğunda, genellik ilkesinin yarattığı sorunları nasıl aşacağı merak konusudur. Verdiği yanıt tatmin edici olmasa da mezkûr sorunlarla yüzleşmedeki ısrarı takdire şayandır!

³² Platon, Yasalar, 875a-b, 319.

³³ Filozof-kral hayalini gerçekleştirebilmek üzere Siraküza’ya yaptığı seyahatlerde, tiran Dionysos’a verdiği felsefi öğütlerin ters tepmesi ve çok geçmeden kentten kovulması kastedilir. Ahmet Arslan, İlk Çağ Felsefe Tarihi: Sofistlerden Platon’a, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006): 180-181.

³⁴ Platon, Yasalar, 713e, 144.

³⁵ O. Vahdet İşsevenler, Platon’da Varlık ve Yasa, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 2015), 150.

³⁶ Platon, Yasalar, 875c, 319-320.

D. Yasanın Soğuk Yüzü: Katılık³⁷

Girit’te kurulacak Magnesia adlı koloninin hukuki alt yapısı için gerekli tüm hazırlıklar, “*Yasalar*”ın konusunu oluşturur. İlk yasa koyucu sıfatıyla Atinalı Yabancı, Giritli Kleinias ve Spartalı Megillos çeşitli konularda yasaların içeriğini belirlemeye girişir. Evlilik, tarım, din, eğitim gibi toplumsal alanların yasalar marifetiyle detaylıca düzenlenmesi, Magnesia’nın boşluksuz bir hukuk düzenine sahip olduğu iddiasını³⁸ beraberinde getirir. Böyle bir iddia, Platon’un ressam ve yasa koyucu arasında kurduğu benzerliği ıskalar³⁹.

Resme konu figürler bazen sanatçının yeteneksizliği yüzünden eksik kalır bazen de zamanın tahrip edici gücüne karşı koyamadığından bozulur. Emeklerinin boşa gitmesini istemeyen ressam, eserinin daha da geliştirilmesini arzu ediyorsa, ardında aynı yolu yürümeye hevesli haleflerini bırakmak durumundadır. Yasa koyucu da kuyumcu titizliğiyle tasarladığı kentin kendinden sonra daha iyi koşullarda yönetilebilmesi için, çıkardığı yasaların her derde deva olmayacağını bilmelidir. İstemese de yasalar, genel oldukları için, pek çok açıdan tamamlanmaya muhtaçtır. Olaylara uygulandıkça beliren eksiklikler, sonraki yasa koyucular ve yasa bekçileri tarafından *düzeltilmektedir*⁴⁰.

³⁷ Yasanın tarifiyle ilgili uzun tartışmalara girmek, Platon’un ahlak öğretisiyle hukuk felsefesinin kopmaz bağlarını tespit etmek ve bu sayede içerik bakımından yasaya sınırlar çizmek mümkün. Düşünüre ait diyalogların muhasebesi neticesinde, yasanın “iyiliğine” dair zengin ve doyurucu argümanlardan haberdar olunabilir. Ne var ki okuduğunuz metin, içerikten çok yasanın formel yanıyla ilgilenmekte; yasa da genel ifadelerin yarattığı sancılara, yaklaşık 2500 yıl önce kayıtsız kalınmadığını göstermeyi amaçlamaktadır. Bu yüzden, Platon’un yasaya bakışını kısaca aktarmakla yetineceğiz. Hakikatin varlığı konusunda şüphe duymayan Platon, yasa içeriğinin keyfi biçimde belirlenmesine cephe alır. Hiçbir yasa, kötülüğü barındıramaz; fakat diğer yandan iyiliğin de yaratıcısı olamaz. Sadece mevcut iyiyi keşfetmek suretiyle hukuki bir kalıba sokar. Platon, Minos-Epinomis, Çev. Furkan Akderin, 2. Baskı, (İstanbul: Say Yayınları, 2020), 314e, 317c-d, 30, 35; İyi veya haklı olan, bir kez yasanın konusu haline gelince, değişmeksizin yürürlükte kalmalıdır. Çok eski yasaları olan Giritliler, sahip oldukları yasa koyucu nedeniyle övgüyü hak etmektedir. Platon, Minos-Epinomis, 321b, 41-42.

³⁸ Edward M. Harris, *The Rule of Law in Action in Democratic Athens*, (Oxford: Oxford University Press, 2013), 205.

³⁹ Myrthe L. Bartels, *Plato’s Pragmatic Project*, (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2017), dp. 24, 160.

⁴⁰ Platon, *Yasalar*, 769b-e, 203; Yasa bekçileri, 50-60 yaşına gelmiş 37 kişiden oluşan bir kuruldur. En fazla yirmi yıllığına göreve seçilen kurulun temel görevi, yasalara

Tekrar edelim. Eksikliği ortaya çıkaran olaylara, yasa o an tamamlanıp uygulanmaz. Pek çok olayın muhatabı, yasanın katılığından ötürü mağduriyet yaşadktan sonra, mezkûr yetkililerin ilave yasaları yürürlüğe koyması gündeme gelir⁴¹.

Yeni yönetim modelinde yasaların söz sahibi olması, aynı zamanda bir kopuşu da beraberinde getirir. Ortalama insanların olağan davranış biçimlerini konu edinmek mecburiyetinde olan yasalar, spesifik durumlar karşısında acizdir⁴². Her zaman böyle durumlarla karşılaşma olasılığı hesaba katılırsa, yasanın tamamlanması sürekli ertelenir. Alınan hiçbir tedbir, yasanın eksikliğini bütünüyle gidermeye muktedir değildir. Kaldı ki artık her olay için kusursuz muhakeme gücünü kullanıp hakkaniyetli kararlar verecek bilge yöneticiler de yoktur. Platon, kendine has hukuki kavrayışıyla diğerlerinden farklılaşan bu yöneticilerin yerine, yasa koyucu ve yasa bekçilerini ikame eder. Tuhaf olan, onlardan değişmeyen, katı yasalar yürürlüğe koymalarını beklemesidir.

Sahiden de tuhaftır çünkü bütün bu uğraşı, yasanın kusurlu doğası gereğidir. Platon, bunu bilmesine rağmen yine de katı yasaların olabileceğine inanır. Söz gelimi, yasa koyucular ve yasa bekçileri kurban törenleri yahut koro faaliyetleriyle ilgili eksiklikleri giderecek, her yıl yaptıkları düzenli denetimlerle yasaları değiştireceklerdir. Ta ki uygulamaların sınırını görüp yasanın son biçimini aldığına ikna olana kadar.

itaati denetlemektir. Ayhan Yalçinkaya, “Büyük Sokratesçi Okullar ve Siyaset”, İçinde Sokrates’ten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler, Ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, 5. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 122; Bunun dışında özel bazı yasama ve yargı görevlerini de yerine getirir: Adam öldürme suçu işleyen ve kentin dışına gönderilmesine rağmen yasalara riayet etmeyip geri dönen yabancıları ölümle cezalandırma (Platon, Yasalar, 866c, 309), malvarlığı kayıtlarını tutmak ve haksız kazanç sağlayanları yargılama (Platon, Yasalar, 754e, 187), ithal ve ihraç edilecek savaş gereçlerine dair yasa çıkarma (Platon, Yasalar, 847d, 289) faaliyetleri konusunda yetkilidir.

⁴¹ Platon, Yasalar, 779d, 190; Bu iki kurumun dışında gece konseyinin de yasaların tamamlanmasına sunduğu katkıya değinmezsek söylediklerimiz eksik kalır. Rahiplerden ve yasa bekçilerinin en yaşlı on üyesinden vs. oluşan bu konsey başka ülkelere gözlem yapmaya gidenlerin deneyimlerini dinlemekle görevlidir. Platon burada kabağuna çekilen devletlerin iyi ve kötü yasalar hakkında daha fazla bilgidan mahrum kalacağı anlayışına sarılır. En fazla 10 yıl ülke dışında kalmış gözlemcileri dinleyen konseyin yasaları değişen koşullara veya olası yeniliklere uyarlamada etkin olacağını savunur. Platon, Yasalar, 951b-952a, 404-405. Ayrıca bkz. Bartels, Plato’s Pragmatic Project, 165-166.

⁴² Huntington Cairns, “Plato’s Theory of Law”, Harvard Law Review, 56/3 (1942): 362.

O andan itibaren yasa katıdır ve dokunulmazlık zırhını kuşanmıştır. Tek istisnası, zorunlu hallerde yetkililerin ve halkın tamamının değişikliğe onay vermesidir⁴³. Diğer örnekte, yasa bekçileri kamu mahkemelelerinin farklı devletlerdeki makul örneklerini incelemeli ve pratikte yeterince test edip bunları yaşadıkları kente uyarlamalıdır. Akabinde “yaşam boyu” bu yasalara uygun hareket edeceklerdir⁴⁴.

Genellik prensibinin olumsal yansımaları olan katılık ve değişmezlik, egemenliğin hukuka devredildiğine dair kanıtlardandır. Belli bir sınıfın üyeleri tarafından kolayca geçersiz kılınabilen yasaların varlığı, üstünlüğün kurallarda değil kişilerde olması ve başa dönülmesi anlamını taşır⁴⁵. Tahmin edileceği üzere, hukukun egemenliği karşısında diz çöken sadece yasa koyucular değildir.

Yasa geneldir ve görünen o ki Platon, bu özelliğin yarattığı tahribatı azaltmak amacıyla yargıçların kapısını çalmaya direnir. Olağan dışı koşullar karşısında yasadan taviz vermeye, onu esnetmeye yönelik girişimlere mesafelidir. Yasa, yargı mercileri tarafından uyarlamanın nesnesi haline getirilemez. Tam da bu nedenle adaletin karşısına dikiilen *hakkaniyet ve hoşgörü*, yasanın uygulanmasını sekteye uğratan kavramlar olarak kabul edilir⁴⁶. Adalete yönelmiş pozitif hukuku yolundan saptırdığı için hakkaniyetin muhakemeden dışlanması gerekir⁴⁷.

⁴³ Platon, Yasalar, 772a-b, 206.

⁴⁴ Yasa bekçilerinin bir kurul olduğu hesaba katılırsa, “yaşam boyu” ifadesinden ne anlaşılması gerektiği açık değildir. Platon, Yasalar, 957a-b, 411.

⁴⁵ Stalley, “Platoncu Hukuk Felsefesi”, 119.

⁴⁶ Platon, Yasalar, 757e, 190; Furtun, Hukuk Felsefesi Dersleri, 6. Türkçeye *eşitlik ve hoşgörü* şeklinde tercüme edilmiş olsa da bazı İngilizce metinlerde eşitlik yerine “hakkaniyet (equity)” ifadesine yer verilir. Max Hamburger, *Morals and Law: The Growth of Aristotle’s Legal Theory*, (New York: Biblo and Tannen, 1965), 91. Bu izahatı doğrulayan İngilizce tercümeler için bkz. Plato, *The Laws of Plato*, Translated by: Thomas L. Pangle, (Chicago: University of Chicago Press, 1980), 144; Plato, *Laws*, Translated by: Benjamin Jowett, (New York: Prometheus Book, 2000), 121. Aksine Platon’un eserlerinde hakkaniyet kavramına ve konusuna hiç yer vermediği, yasanın genelliğinden bu soruna sıçrama yapamadığı iddiası da dillendirilir. Jacques Brunschwig, “Rule and Exception: On the Aristotelian Theory of Equity”, in *Rationality in Greek Thought*, Ed. Michael Frede, Gisela Striker, (Oxford: Clarendon Press, 2002), 126, 134.

⁴⁷ Hamburger, *Morals and Law*, 93; Constantine Georgiadis, “Equitable and Equity in Aristotle,” in *Justice, Law, and Method in Plato and Aristotle*, Ed. Spiro Panagiotou, (Edmonson: Academic Printing & Publishing, 1987), 159; Yanlış anlamaya mahal vermeyelim. Platon’un hakkaniyeti mahkemelerde yaygın bir akıl yürütme

Aristoteles ise selefini tekrar etme kolaylığına kaçmadan, hakkaniyeti adaletin bir türü olarak sunar. Yasal uygulamaya ket vurduğu düşünülen bu kelimeye yeni bir anlam atfederek onu dönüştürür. Bir bakıma onun kaderini tayin eder. Kelimelerin de kaderi vardır. Kimin kaleminden çıktığı, çoğu zaman kelimelerin geleceğini belirler. Aristoteles'in 'hakkaniyeti', bugün halen pozitif hukukun farklı alanlarında⁴⁸ yargıca yönelik bir direktif olarak varlığını muhafaza etmektedir.

III. YASAYI YARGILAMAK: ARİSTOTELES'İN 'HAKKANİYET'İ

A. Adaletin Koltuk Değneği Olarak Hakkaniyet

Yargılama, bir olayın yasada -soyut kavramla- işaret edilen sınıfa ait olup olmadığını saptamayı içerir. Kimi zaman yasanın basit, mekanik bir uygulaması yeterli olurken; kimi zaman da daha evvel benzerine rastlanmamış bir olay, yasanın anlamını yeniden düşünmeye davet eder. Uygulayıcının sahip olduğu değer yargılarına sıkı sıkıya tutunarak değil, yasa koyucunun yerine kendisini koyarak bu davete icabet etmesi gerekir⁴⁹.

Metal nesneyle yaralamayı basit yaralamaya kıyasla daha ağır ceza gerektiren bir suç olarak kabul edelim. Yüzük takan kimse başkasına yumruk attığında yasanın katı uygulaması, yüzüğü metal nesne kategorisine sokabilir. Böylece failin alacağı ceza artabilir⁵⁰. Bu ve benzeri haksızlıkların ardında *“yasanın her zaman genel bir şey olması ve genel bir sözcenin doğru biçimde ortaya konmadığı tür durumlarının bulunması”* yatmaktadır⁵¹.

biçimi olarak reddetmesi, hakkaniyete motamot uyan yasalar kurgulamasına engel değildir. Söz gelimi, mirasçılarının terekeden yararlanabilmesi için hangi akrabalarla evlenecekleri, detaylı olarak belirlenmiştir. Toplum çıkarlarını yansıtan bu yasalara herkesin uyması beklenir. Amma velakin bedensel veya zihinsel hastalıklar, evlenmeye engel hallerdir ve böyle özel durumlarda yasanın buyruğuna karşı çıkan mirasçılar, başışlanmalıdır. Platon, Yasalar, 377-378.

⁴⁸ Hâkimin Takdir Yetkisi MK Madde 4: Kanunun takdir yetkisi tanıdığı veya durumun gereklerini ya da haklı sebepleri göz önünde tutmayı emrettiği konularda hâkim, hukuka ve *hakkaniyete* göre karar verir.

Eşya Müsaderesi TCK Madde 54/3: Suçta kullanılan eşyanın müsadere edilmesinin işlenen suçla nazaran daha ağır sonuçlar doğuracağı ve bu nedenle *hakkaniyete* aykırı olacağı anlaşıldığında, müsaderesine hükmedilmeyebilir.

⁴⁹ Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, 1137b, 269.

⁵⁰ Aristoteles, Retorik, Çev. Mehmet H. Doğan, 19. Baskı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023), 1374b, 85.

⁵¹ Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, 1137b, 268.

Oysa yasanın yürürlükte olma nedeni, yaralamanın şiddetini artıran nesne kullanımına daha ağır bir yaptırım uygulanmasıdır. Yüzüğün, metal bir bıçak veya kılıcın aksine, saldırıda daha fazla acı vermek üzere kullanılan bir metal olmadığı açıktır. Eylem, bağışlanabilir olduğu için hakkaniyetin konusunu teşkil eder⁵². O vakit hakkaniyet, yasanın genelliğine (metal nesneyle yaralama) meydan okuyan bir olayın (yüzükle yumruk atma), yasayı dönüştürmedeki itici gücüdür. Mümkün anlamlar arasından, mutedil olanı seçmeye sevk edendir.

Aristoteles’in yukarıdaki örneği, hakkaniyete uygun karar almak üzere gösterdiği istikameti de dışa vurur. Aynı kategoride yer alan öznelerin yasa karşısında mutlak biçimde eşit muamele görmesi, yasal adalet uğruna adaletin kendisinden vazgeçmek demektir. Bir bakıma yasal adalet, olayı doğuran koşullara kayıtsız kalarak yalnızca olayın dışa yansıyan kısmıyla ilgilenir ve bu bağlamda herkesin yasa-ya itaatini garanti altına almaya çalışır⁵³.

Yasayı adaletsizliğe araç olmaktan kurtaracak çözüm, hem yasa koyucunun hem de failin niyetini anlamaktır. İlkiyle başlayalım. Yasa koyucuya ait niyetin dile yansımaları her zaman kusursuz değildir. Yasa bazen ketumdur, niyeti bir sır gibi saklar; bazen de istemsizce niyete karşıt ifadelerle kaleme alınır. Yasanın lafzı ve niyetin bağdaşmazlığı, daha çok istisnai olaylarda veya değişen sosyokültürel, ekonomik, politik vs. koşullar altında gündeme gelir⁵⁴.

Sebepler ne olursa olsun, haksızlığı ortadan kaldıracak niyeti keşfetme yöntemi, yasa koyucuya bilfiil müracaatta bulunmak değildir. Yasada aleni gösterilmeyen, gizlenen adaleti bulup ortaya çıkarmaktır. Öyleyse hakkaniyet, yasayı adil kılacak şekilde yorumlamaktır⁵⁵. Onun

⁵² Edward Harris, “How Strictly Did The Athenian Courts Apply The Law? The Role of Epieikeia”, *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 56/1 (2013): 33.

⁵³ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 1129b, 219-220.

⁵⁴ Lawrence B. Solum, “Virtue Jurisprudence: A Virtue-Centred Theory of Judging”, *Metaphilosophy*, 34-1/2 (2003): 205.

⁵⁵ Garrett Barden, “Aristotle’s Notion of Epieikeia”, in *Creativity and Method: Essays in Honor of Bernard Lonergan*, Ed. Matthew L. Lamb, (Milwaukee: Marquette University Press, 1981), 360. Hakkaniyetli insandan beklenen, yasa marifetiyle sahip olduğu haksız kazançlardan yüz çevirebilmesidir. Haksız olduğunu bildiği halde yasallığa sığınmak, adalet duygusunu tatmin etmeyecek bir avunma halidir. O yüzden yasal haktan daha azını talep etmek, yalnızca hakkaniyetli olan kimseye özgüdür. Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 1138a, 270.

işlevi, herkes için ön safta olan lafzi anlamın yerine yasanın ruhunun ikame edilmesidir. Yasadaki saklı anlamın keşfiyle, meydana gelecek haksızlığın önlenmesidir⁵⁶. *Adaletin koltuk değneği* olarak toplumsal pratiklere sızmak ve beklenmeyen olaylarda adaleti ayakta tutmaktır⁵⁷.

Failin niyeti de görünüşte hukuka aykırı eylemin cezalandırılmak için yeterli koşulları taşımadığını saptamaya yarar. Fakat önce, niyetin iyi olup olmadığına dair kuşkuvarın giderilmesi gerekir. Olayın hikâyesi ve failin geçmişi, bu belirsizlik perdesini aralayabilir. Yukarıdaki örnekte, failin uzun zamandır yüzük taktığı veya olayın anlık geliştiği savunması yaralama kastı taşımadığının ve bağışlanması gerektiğinin göstergeleri kabul edilebilir⁵⁸.

B. Hakkaniyet Ne Değildir?

Alışlagelen yasa ve olay ilişkisi, hakkaniyet sayesinde tersine çevrilir. Yasa karşısındaki olay değil, olayın kendisine arz edildiği yasa yargılanır. Esasen yargılanan, yasaya içkin genellik özelliğidir. Yasa yok sayılmaz, askıya alınmaz veya yürürlükten kaldırılmaz. Zira hakkaniyet, yasaların geçerlilik testine tabi tutulduğu ve uğruna feda edildiği metajuridik bir kriter değildir⁵⁹.

Ne var ki çoğu zaman Aristoteles'ten alıntılanan şu pasaj, hakkaniyet için bir referans kaynağı olarak gösterilir: *“Eğer yazılı yasa bizim devamımıza karşı şeyler söylüyorsa, biz mutlaka evrensel yasaya başvurmalı ve onun daha büyük hakkaniyetinde ve adaletinde direnmeliyiz. (...) Hakkaniyet ilkelerinin devamlı ve değişmez olduğunu, evrensel yasanın da değişmediğini, çünkü doğanın yasası olduğunu, oysa yazılı yasaların sık sık değiştiğini inatla ileri sürmeliyiz”*⁶⁰.

⁵⁶ Lawrence B. Solum, “Judicial Selection: Ideology Versus Character”, *Cardozo Law Review*, 26/2 (2005): 683-684.

⁵⁷ Chaim Perelman, *The Idea of Justice and the Problem of Argument*, Translated by: John Petrie, (London: Routledge & Kegan Paul, 1963), 32.

⁵⁸ Aristoteles, *Retorik*, 1374b, 85.

⁵⁹ Harris, “The Role of Epieikeia”, 35.

⁶⁰ Aristoteles, *Retorik*, 1375a, 87; Alıntıda evrensel yasayla ilişkilendirilen ve doğal hukuk ilkesine dönüştürülen hakkaniyet kelimesinin, okuduğunuz metindeki hakkaniyetle uyumlu olmadığını iddia ediyoruz. Bir diğer çeviride aynı bölüm bu kelimeye yer vermeksizin şöyle aktarılır: *“Eğer yazılı yasalar bize karşı durumdaysa o zaman genel geçer yasalara bakmalı ve bunların adaletli olduklarından bahsetmeliyiz. (...) ‘Adalet devamlı ve değişmezdir, genel geçer yasa değişmez çünkü*

Alıntının devamında, Sophokles’in Antigone⁶¹ adlı tragedyasının bir kesit aktarılır. Kreon’un Eteokles özelinde çıkardığı yasa karşısında, Antigone’un Tanrı buyruklarıyla çelişen bu yasaı tanımaması ve kardeşinin cesedini gömmeye kalkışması, hakkaniyetin bir örneği olarak sunulur⁶². Oysa hakkaniyet, pozitif hukuk aleyhine doğal hukuka müracaatı şart koşmaz. Düalist hukuk anlayışından beslenmez. Daha ziyade, yasadaki genel ifadenin dış dünyada gerçekleşen olayı kapsamadaki zafiyetinde gündeme gelir. Bu zafiyet, yasanın mekanik uygulamasından vazgeçilip ona atfedilen yeni bir anlamla giderilir. Yasa, spesifik olay özelinde, anlam bakımından *düzeltilir*. Tragedyada ise yasanın içeriğinde eksiklik olduğunu gösteren istisnai bir olay yoktur. Şöyle de denilebilir: Yasa kötüdür, lakin eksik değildir. Aksine, olay ve yasa arasında kusursuz bir uyum vardır. Olay, tam da yasadaki öngörüldüğü (veya ona aykırı) şekilde gerçekleşmiştir⁶³. Kreon’un buyruğu, hakkaniyetten ziyade pozitif hukuk ve doğal hukuk arasındaki gerilime örnek teşkil eder.

Bir diğer iddia, yasaı düzeltici işlevine rağmen hakkaniyetin hukukta boşluğu doldurmak üzere kullanılabileceğidir. İddia sahipleri, yasa koyucu öngörülü olsaydı başka türlü yasa ihdas ederdi, anlayışına sığır⁶⁴. Ne var ki, bu iddia geçersizdir. Yasanın olaya uygulanmasıyla beliren sonuçların hem uygulayıcının hem de toplumun ahlaki

doğa yasası sabittir ama yazılı yasalar her zaman değişir demeliyiz”. Yanlış anlaşılma-ya mahal vermeyelim. Bu iddia, metinde kullanılan çevirinin yanlış olduğunu içermemekte. Daha ziyade, “hakkaniyet” ifadesinin metnin geri kalanındaki kullanımlarıyla örtüşmediğinin altını çizmektedir.

⁶¹ Thebai kentini sırasıyla yönetmek için aralarında anlaşılan kardeşlerden Eteokles, süresi dolmasına rağmen tahtı Polyneikes’e devretmeye yanaşmadığı gibi onu ülkeden kovar. Argos kralının kızıyla evlenip buradan aldığı askeri destekle kovulduğu kente saldıran Polyneikes, iktidarın sahibi olan kardeşiyle birlikte çatışmada hayatını kaybeder. Tahta geçen en yakın erkek akraba olan Kral Kreon, kenti savunan Eteokles’in cenazesini törenle kaldırmayı buyururken, vatan haini ilan ettiği Polyneikes’in cesedinin ise hayvanlara yem edilmek üzere açıkta bırakılarak gömülmesini yasaklar. Sophokles, Antigone, Çev. Ari Çokona, IX. Basım, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 8-9.

⁶² Aristoteles, Retorik, 1375a-1375b, 87.

⁶³ Barden, “Aristotle’s Notion of Epieikeia”, 361-362.

⁶⁴ Roger A. Shiner, “Aristotle’s Theory of Equity”, Loyola of Los Angeles Law Review, 27/4 (1994): 1255-1256; Eric G. Zahnd, “The Application of Universal Laws to Particular Cases: A Defense of Equity in Aristotelianism and Anglo-American Law”, in Law and Contemporary Problems, 59/1 (1996), 268.

yargıları bakımından tatmin edici olmadığı durumlarda hakkaniyete müracaat edilir. Yasa yoksa hakkaniyet de yoktur. Yasa, “*sessiz kalmak şöyle dursun konuşur, lakin eksik konuşur*”⁶⁵. Bu eksiklik, uygulayıcıya sonsuz alan açan takdir yetkisi marifetiyle değil, yasa koyucunun hipotetik iradesiyle tamamlanmaya çalışılır. Aristoteles, lafzın yetersiz kaldığı böyle anlarda tarihsel yorum yöntemini dikte eder⁶⁶.

C. Hakemin Rolü

Hakkaniyet başlığı altında, yargıçtan ziyade “uygulayıcı” kavramına yer verdik. Bu, bilinçli bir tercihti. Aristoteles’in zihnindeki iş bölümünde, yargıcın görevi bağışlamak değil, yasa kati surette uygulamaktır. Yargıç, ihtilafı karara bağlarken doğacak neticelerin hakkaniyet açısından kritiğini yapmaz. Keza taraflarca dile getirilen talepler karşısında bir orta yol aramaz. Tek yapması gereken, bu taleplerin yerinde olup olmadığı hakkında hüküm vermektir. Söz gelimi, davacı 20 mina tazminat talep ettiğinde yargıç, davalının daha hakkaniyetli olduğunu düşündüğü 10 minayı ödemesine karar veremez. Atina’daki kalabalık jüriler dikkate alındığında, çok sayıda farklı kararın yarattığı açmazla yüzleşmek yerine, salt lehte veya aleyhte oy kullanma yöntemi benimsenmelidir⁶⁷. Bunun nedenini, yargıçlara duyduğu güvensizlikten çok yargılama faaliyetinin doğasında aramak icap eder.

Evvela bir yargıç, adil karar verebilmek için gerekli olan müzaker ve muhakeme süresinden yoksundur. Kısa zamanda (Atina’da yargılama bir gün içinde tamamlanır) tarafları belli ve gerçekleşmiş olaylar üzerine verdiği kararlara duygularını karıştırması olasıdır. Zira genele hitap eden yasadan farklı olarak, mahkeme kararlarının muhatapları önceden bellidir. Kişisel çıkarlarını adaletin önüne koymayan kısıtlı sayıda yargıcın olabileceğini düşündüğü için, Aristoteles şöyle bir öneride bulunur: “İyi yapılmış yasaların (...) yargıçların kararına mümkün olduğunca az şey bırakması çok önemlidir”⁶⁸.

⁶⁵ Brunschwig, “On the Aristotelian Theory of Equity”, 139.

⁶⁶ Zahnd, “A Defense of Equity”, 267.

⁶⁷ Aristoteles, Politika, Çev. Mete Tunçay, 16. Basım, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014), 62-63.

⁶⁸ Aristoteles, Retorik, 34.

Hakkaniyete konu olayları, yasanın şefkatli kanatları altına almakla yetkilendirilen kurum, tahkimdir (hakemliktir). Aristoteles yargılamadaki katı tutumunu burada terk eder. Uzlaştırmacı konumundaki hakem de tıpkı yargıç gibi bir uygulayıcıdır; fakat ihtilafı bir kararı dikte ederek değil, karşılıklı konuşma ve müzakere etme yöntemiyle çözer⁶⁹. Yukarıdaki örnekte, yargıçtan farklı olarak, 20 Mina tutarındaki tazminat talebini aleyhte oy kullanıp doğrudan reddetmez. Onun yerine, varsa diğer hakemlerle müzakere ederek 10 mina tazminatın daha yerinde olduğuna karar verir. Bağlı olduğu, salt tarafların talepleri değil, hakkaniyettir. Taleplerden bağımsız karar alabilmesi, onu ayrıcalıklı kılar⁷⁰. Hatırlatmak gerekirse hakem, yasa koyucunun uygulamadaki temsilcilerindendir. Yasa koyucunun niyetini gözeterek yaptığı yorumla, yasanın kapsamını genişletir. Yasayı terk etmek yerine, güçlendiren bir muhakeme yürütür⁷¹.

Ezcümle, yasa koyucunun niyetini yasadan çıkaran hakem, istemedi de olsa hukukun yaratım sürecine ortaklık eder. Tarafların talebiyle, eksik ihdas edilmiş yasayı tamamlar ve adilane biçimde olaya uygun hale getirir. İhtilaf çözülene kadar, yasa koyucunun tahtında olmayı tecrübe eder. Ne var ki söz konusu yargıç olunca, Aristoteles’in tavrı değişir. Yasanın uygulanması konusunda hakeme alan açarken sergilediği cömertlik, yerini çekingenliğe bırakır. Farklı yolları yürüten Platon ve Aristoteles’i aynı kavşakta birleştiren husus, yasanın hakkaniyetli yorumunda yargıçlara alan açmaktan imtina etmeleridir.

⁶⁹ Aristoteles, Retorik, 85; Hakkaniyete uygun takdir yetkisine yargıçların da sahip olduğu ve bu nedenle hakemlerle yargıçların gerçekleştirdiği yargılama faaliyeti arasında sadece bir derece farkı olduğu görüşüne dair bkz. Allan Beever, “Aristotle on Equity, Law, and Justice”, *Legal Theory*, 10/1 (2004): 39. Yine de Beever’a ait bu görüş, tahkime gidilen özel davalar değil de kamu davalarında hakkaniyete uygun karar arayışı için kapı aralayabilir. Ancak, tekrara düşme pahasına da olsa söyleyelim, kalabalık jürilerin varlığı ortaklaşa hakkaniyetli karar almaya engeldir.

⁷⁰ Aristoteles, Politika, 63.

⁷¹ Christoph Horn, “*Epieikeia*: The Competence of the Perfectly Just Person in Aristotle”, in *The Virtuous Life in Greek Ethics*, Ed. Bukhard Reis, (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 152.

SONUÇ

Yasa, her daim bir çerçeve çizer. Hangi olayların bu çerçeve içerisine yerleştirileceğini hukuku uygulayan mercilere fısıldamaktan acizdir. Yasaya ilâştirilmek istenen olay listesinin asla sonu gelmez, sürekli yeni ilavelerle liste güncellenir. Kazuistik yöntem eşliğinde yürütülen yasama faaliyetinin meydana gelecek tüm olayları yasal çerçeve içerisine alabileceğini düşünmek, safdilliktir. Olaylar rastlantısal ve kontrol edilemez olduğundan, yasa genel terimlerle kurgulanır. Tek tek kişi ve durumlara değil, belli sınıftakilere yönelik düzenlemeler içerir. Eşikte kalan yahut hesap edilemeyen olayların akıbeti, kadim bir açmaz olarak karşımızda durmaktadır.

Platon, önce devlet adamının bilgeliği marifetiyle bu açmazı çözmeye yeltenir. Sahiden de çetrefilli olayları, adaletle hükme bağlayacak daha uygun bir aday yoktur. Kimse onunla mukayese edilemez. Diğer insanlar yaşadıkları veya tanık oldukları tekil olayların adaletle uygunluk yönünden muhasebesini yaparken, devlet adamı aldığı eğitim sayesinde doğrudan adaletin kendisi üzerine kafa yorar ve farklılaşır. Her kararında, bencil taleplerinden sıyrılarak, ortak çıkarı gözetmeye kendisini adar.

Platon'un takdim ettiği bilge yönetici, yasadaki eksiklikleri tamamlayarak ihtilafları sonlandırabilir. Dikkat edilirse hakkaniyeti sağlamada gösterdiği adres, bugünün aksine, yargı organları değildir. Her koşulda ortak çıkarı koruyan ve hakkaniyete uygun hüküm veren böyle bir yöneticinin sadece hayal edilebileceğini anladığı andan itibaren, ibreyi yasalara çevirir. Bu alternatif modelde bilgelik, bir nevi insanlardan yasalara aktarılır. Böylece insanın yasa karşısındaki hiyerarşik üstünlüğü ters yüz edilir. Yöneticiler dâhil herkes, bağlı olduğu yasalara boyun eğmelidir. Radikal değişikliğe rağmen, yasaları düzeltme görevi yargı organlarına bırakılmaz, yasa koyucu ile yasa bekçileri arasında paylaştırılır⁷². Fakat bu yetkililer, devlet adamından

⁷² Benzer sonuca ulaşan Keener, hakkaniyetin tarihini Aristoteles'in metinleriyle başlatan araştırmacılara meydan okur. Yasa koyucu/yasa bekçilerine hakkaniyeti sağlamak üzere verilen görevin Aristoteles'e ilham olduğu kanaatindedir. Benjamin Keener, "Plato's Equity Jurisprudence", (Erişim Tarihi, 13.02.2025), <https://ssrn.com/abstract=4708096>; Gece konseyi de yasanın tamamlanmasına katkı sunan kurumlar arasında sayılabilir.

farklı olarak, gerekli her olayda hakkaniyetli karar alabilmek için o an yasayı esnetemez. Yasanın defaatle uygulanmasına müteakiben, yılın belli bir döneminde toplanır ve karar alır.

Aristoteles’in selefinden ayrıldığı yerlerden biri tam da burasıdır. Hakkaniyet onun kalemıyla, yaşamadan yargılama sahasına taşınır. Yasanın katılığı, hakemlerin sağduyusuyla törpülenir. Olayın taraflarını yasa karşısında korumanın artık bir formülü vardır. Resmi makamlara müracaat etmeden veya onların re’sen sürece müdahil olmasını beklemeden, sıradan yurttaşlar -hakem rolünde- yasayı uzlaşının aracı haline getirebilir. Yine de altını çizelim: Tüm çabalara rağmen her yasa eksiktir ve yürürlükte olduğu süre zarfında öyle kalmaya yazgılıdır.

YAZAR BEYANI	
Mali Destek/Teşekkür Beyanı:	Bulunmamaktadır.
Yazarların Katkıları	Eserin tamamı yazar tarafından kaleme alınmıştır.
Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı	Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir.
Etik Kurul Onayı:	Gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Altunsu, Onur. Analitik Pozitivizm Açısından Yargıcın Hukuk Yaratması. Ankara: Yetkin Yayınları, 2023.
- Annas, Julia. An Introduction to Plato's Republic. Oxford: Clarendon Press, 1981.
- Aristoteles. Retorik. Çev. Mehmet H. Doğan, 19. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023.
- Aristoteles. Politika. Çev. Mete Tunçay, 16. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014.
- Aristoteles. Nikomakhos’a Etik. Çev. Zeki Özcan, Ankara: Sentez Yayınları, 2014.
- Arslan, Ahmet. İlk Çağ Felsefe Tarihi: Sofistlerden Platon’a. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Austin, John. Hukukun Belirlenmiş Alanı. Çev. Ülker Yükselbaba, Saim Üye, Umut Koloş, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2015.

- Barden, Garrett, "Aristotle's Notion of Epieikeia", in *Creativity and Method: Essays in Honor of Bernard Lonergan*, Ed. Matthew L. Lamb, 353-366, Milwaukee: Marquette University Press, 1981.
- Bartels, Myrthe L. *Plato's Pragmatic Project*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2017.
- Beever, Allan. "Aristotle on Equity, Law, and Justice". *Legal Theory*, 10/1 (2004): 33-50.
- Brunschwig, Jacques, "Rule and Exception: On the Aristotelian Theory of Equity", in *Rationality in Greek Thought*, Ed. Michael Frede, Gisela Striker, 115-155, Oxford: Clarendon Press, 2002.
- Cairns, Huntington. "Plato's Theory of Law". *Harvard Law Review*. 56/3 (1942): 359-387.
- Centel, Nur, Hamide Zafer, Özlem Çakmut. *Kişilere Karşı İşlenen Suçlar*, Cilt I, 3. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016.
- De Sloovere, Frederick J., "Contextual Interpretation of Statutes". *Fordham Law Review*. 5/2 (1936): 219-239.
- Demir, Gökhan Yavuz, "Edebi Bir Tür Olarak Hukuk", *İçinde Anlamak İçin Yaşamak*. 125-137, İstanbul: Nora Kitap, 2017.
- Endicott, Timothy. "The Generality of Law", in *Reading the HLA Hart's The Concept of Law*, Ed. Luis Duarte d'Almeida, James Edwards, Andrea Dolcetti, 32-70. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2013.
- Furtun, Ayşen. *Hukuk Felsefesi Dersleri*, İstanbul: Beta Yayınevi, 2013.
- Georgiadis, Constantine. "Equitable and Equity in Aristotle". in *Justice, Law, and Method in Plato and Aristotle*, Ed. Spiro Panagiotou, 159-172. Edmonson: Academic Printing & Publishing, 1987.
- Hadot, Pierre. *Antik Felsefeye Övgü*, Çev. Kağan Kahveci, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2024.
- Hamburger, Max. *Morals and Law: The Growth of Aristotle's Legal Theory*. New York: Biblo and Tannen, 1965.
- Harris, Edward. "Open Texture in Athenian Law". *Dike*. 3 (2000): 27-79.
- Harris, Edward. "How Strictly Did The Athenian Courts Apply The Law? The Role of Epieikeia". *Bulletin of the Institute of Classical Studies*. 56/1 (2013): 27-48.
- Harris, Edward M. *The Rule of Law in Action in Democratic Athens*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Hart, H. L. A. *The Concept of Law*. 2nd Edition, Oxford: Clarendon Press, 1994.

- Horn, Christoph. “*Epieikeia*: The Competence of the Perfectly Just Person in Aristotle”. in *The Virtuous Life in Greek Ethics*. Ed. Bukhard Reis, 142-166, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- İşsevenler, O. Vahdet. *Platon’da Varlık ve Yasa*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 2015.
- Keener, Benjamin. “Plato’s Equity Jurisprudence”, (Erişim Tarihi, 13.02.2025), <https://ssrn.com/abstract=4708096>.
- Kohler, Josef. “Judicial Interpretation of Enacted Law”. in *Science of Legal Method*, Translated By: Ernest Bruncken and Layton B. Register, Ed. A Committee of the Association of American Law Schools, 187-201, Boston: The Boston Book Company, 1917.
- Özbek, Veli Özer, Koray Doğan ve Pınar Bacaksız. *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 15. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2020.
- Perelman, Chaim. *The Idea of Justice and the Problem of Argument*, Translated by: John Petrie, London: Routledge & Kegan Paul, 1963.
- Plato. *The Laws of Plato*, Translated by: Thomas L. Pangle, Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- Plato, *Laws*, Translated by: Benjamin Jowett, New York: Prometheus Book, 2000.
- Platon. *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, 39. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Platon. *Devlet Adamı*. Çev. Furkan Akderin, 3. Bs., İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Platon. *Yasalar*. Çev. Candan Şentuna, Saffet Babür, Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2019.
- Platon. *Şölen-Dostluk*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, 4. Bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- Platon. *Minos-Epinomis*. Çev. Furkan Akderin, 2. Bs., İstanbul: Say Yayınları, 2020.
- Platon. “*Menon*”, İçinde *Diyaloglar*. Çev. Teoman Aktürel, 12. Basım, 149-188, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015.
- Shiner, Roger A. “Aristotle’s Theory of Equity”. *Loyola of Los Angeles Law Review*. 27/4 (1994): 1245-1264.
- Sophokles. *Antigone*. Çev. Ari Çokona, IX. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Solum, Lawrence B. “Virtue Jurisprudence: A Virtue-Centred Theory of Judging”. *Metaphilosophy*. 34-1/2 (2003): 178-213.

- Solum, Lawrence B. "Judicial Selection: Ideology Versus Character". *Cardozo Law Review*. 26/2 (2005): 659-689.
- Sørensen, Anders Dahl. *Plato on Democracy and Political techné*, Leiden: Brill, 2016.
- Soyaslan, Doğan. *Ceza Hukuku Özel Hükümler*. 11. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2016.
- Stalley, Richard F. "Platoncu Hukuk Felsefesi". Çev. O. Vahdet İşsevenler, *İçinde Antik Yunan'dan Skolastiklere Hukuk Felsefesi Tarihi*, Ed. Fred D. Miller, Carrie-Ann Biondi, 105-127, İzmir: Isık Yayınları, 2024.
- Trivigno, Franco V. "Above the Law and Out for Justice". in *Plato's Statesman: A Philosophical Discussion*. Ed. Panos Dimas, Melissa Lane, 156-176, Oxford: Oxford University Press, 2021.
- Uzun, Ertuğrul. *Hukuk Metodolojisinin Sorunları*. İstanbul: Nora Kitap, 2016.
- Yalçinkaya, Ayhan. "Büyük Sokratesçi Okullar ve Siyaset", *İçinde Sokrates'ten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler*, Ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, 91-152, 5.bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Zahnd, Eric G. "The Application of Universal Laws to Particular Cases: A Defense of Equity in Aristotelianism and Anglo-American Law". in *Law and Contemporary Problems*. 59/1 (1996): 263-295.